

УДК 352. 075

Шевченко Олександр Олександрович,
доктор наук з державного управління, доцент,
професор кафедри публічного управління та
адміністрування Таврійського національного
університету імені В.І.Вернадського
ORCID: 0000-0001-8854-3728

СОЦІОКУЛЬТУРНА СФЕРА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ У КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Метою статті є дослідження проблем стану соціокультурної сфери сільських територій у контексті сталого розвитку. **Методологія дослідження** ґрунтується на використанні культурологічного та історико-порівняльного підходу і критичному аналізі теоретичних та практичних даних у виявленні проблем соціокультурної сфери. **Наукова новизна** полягає у означенні стану соціокультурної сфери у сільській місцевості як інтегрального показника сталого розвитку України. **Висновки.** Стан соціокультурної сфери відображає стан триади сталого розвитку (господарство-людина-природа) в цілому. Коли при аналізі стану зазначеної сфери будуть помітні покращення, то сміливо можна стверджувати, що сталий розвиток переходить на рівень зростання. Позаяк у дослідженні соціокультурної сфери в цілому не завжди можна бачити ситуацію у розрізі, пропонується досліджувати дану сферу за її показниками на сільських територіях, тобто використовувати стан соціокультурної сфери сільських територій як інтегральний показник сталого розвитку.

Ключові слова: соціокультурна сфера, сталий розвиток, сільські території, інтегральний показник.

Шевченко Олександр Олександрович, доктор наук по государственному управлению, доцент, профессор кафедры публичного управления и администрирования Таврийского национального университета имени В.И. Вернадского

Социокультурная сфера сельских территорий в контексте устойчивого развития

Целью статьи является исследование проблем состояния социокультурной сферы сельских территорий в контексте устойчивого развития. **Методология исследования** основана на использовании культурологического и историко-сравнительного подхода, а также критическом анализе теоретических и практических данных в выявлении проблем социокультурной сферы. **Научная новизна** заключается в обозначении состояния социокультурной сферы в сельской местности как интегрального показателя устойчивого развития. **Выводы.** Состояние социокультурной сферы отображает состояние триады устойчивого развития (хозяйство-человек-природа). Когда при анализе состояния этой сферы будут видны улучшения, то смело можно утверждать, что устойчивое развитие переходит на уровень возрастания. Поскольку в исследовании социокультурной сферы в целом не всегда можно видеть ситуацию в разрезе, предлагается ее исследование по ее показателям на сельских территориях, то есть использование состояния социокультурной сферы сельских территорий как интегрального показателя устойчивого развития.

Ключевые слова: социокультурная сфера, устойчивое развитие, сельские территории, интегральный показатель.

Shevchenko Oleksander, Doctor of Science in Public Administration, Associate Professor, Professor of the Department of Public Management and Administration V.I. Vernadsky Taurida National University

Socio-cultural sphere rural territories in the context of sustainable development

The purpose of the article is to study the problems of the socio-cultural sphere of rural areas in the context of sustainable development. **The methodology** of the research is based on the use of historical-comparative approach and critical analysis of theoretical and practical data in identifying problems of the socio-cultural sphere. **The scientific novelty** is to indicate the state of the socio-cultural sphere in the countryside as an integral indicator of sustainable development of Ukraine. **Conclusions.** The state of the socio-cultural sphere reflects the state of the triad of sustainable development (economy-man-nature) as a whole and at a time when there will be significant improvements in the analysis of the state of this sphere, then it can safely be said that sustainable development goes to a level of growth. Since, in the study of the socio-cultural sphere as a whole, it is not always possible to see the situation in the context of the proposed study of this sphere on its indicators in rural areas, that is, use the state of the socio-cultural sphere of rural areas as an integral indicator of sustainable development.

Key words: sustainable development, rural areas, socio-cultural sphere, integral indicator.

Актуальність теми дослідження. Концепція сталого розвитку визнана домінантною ідеологією розвитку людської цивілізації у ХХІ ст. Інакше кажучи, сталий розвиток — це насамперед економічне зростання, за якого ефективно розв'язуються найважливіші проблеми задоволення потреб суспільства. На сьогоднішній день при впровадженні концепції сталого розвитку акценти змістилися на економічну складову, тому актуальним постає питання розгляду стану економіки, зокрема сільських територій, крізь призму соціокультурної сфери.

Метою статті є дослідження проблем стану соціокультурної сфери сільських територій у контексті сталого розвитку.

Ступінь наукової розробки. Проблеми розвитку сільських територій уже тривалий час вивчаються українськими вченими-економістами, серед яких М.Малік, О.Павлов, В.Юрчишин, О.Шебаніна та інші. Питанням розвитку соціокультурної сфери села присвячені наукові праці таких відомих вчених, як В.Амбросов, М.Кропивко, П.Макаренко, В.Геєць, Е.Лібанова, У.Садова та ін.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх років занепад мережі установ, організацій і закладів соціально-культурної сфери в сільській місцевості України створює проблеми не тільки в наданні послуг населенню в цій сфері, а й у відродженні й розвитку народного й професійного мистецтва, мистецького аматорства, забезпеченні інтенсивного розвитку національних культурних індустрій. До того ж, в Україні прослідковується слабка адаптованість діяльності закладів соціально-культурної сфери до ринкових умов господарювання. Тобто прослідковується тісний зв'язок соціокультурної сфери і економіки. Також значний вплив на функціонування закладів соціально-культурної сфери здійснює і навколишнє середовище. А це вже зв'язок соціокультурної сфери і екології. Соціокультурна сфера немислима без економічної і екологічної складових. Тобто можна стверджувати, що соціокультурну сферу можна розглядати як повноправний компонент в концепції сталого розвитку.

Сьогодні сталий розвиток є базовою моделлю і уособленням суспільства загального благополуччя. Поряд із тим, що структурно-інституційна сутність сталого розвитку багатокomпонентна, в ній важливу роль відіграють економічна і екологічна компоненти, соціокультурний контекст сталого розвитку є чи не найбільш визначальним. Концепція сталого розвитку покликана створити нормальні (розумні) умови для розвитку і відтворення людини у теперішній час і в майбутньому.

Сталий розвиток – це процес розбудови держави на основі узгодження і гармонізації соціальної (соціокультурної), економічної та екологічної складових з метою задоволення потреб сучасних і майбутніх поколінь. Основою сталого розвитку є паритетність відносин у тріаді людина – господарство – природа. Сталий розвиток узагальнює процес виживання і відтворення генофонду нації, активізацію ролі кожної окремої людини в суспільстві, забезпечення її прав і свобод, збереження навколишнього природного середовища, формування умов для відновлення біосфери та її локальних екосистем, орієнтацію на зниження рівня антропогенного впливу на природне середовище й гармонізацію розвитку людини в природі [11]. В Україні одними з основних цілей сталого розвитку є добробут (запровадження єдиних соціальних стандартів на основі науково обґрунтованих нормативів) і справедливість (встановлення гарантій рівності громадян перед законом, забезпечення рівних можливостей для досягнення матеріального, екологічного і соціального благополуччя) [9]. Виходячи з вищевказаного досягнення намічених цілей можна прослідкувати через рівень розвитку соціокультурної сфери. Вона є своєрідним інтегратором цих цілей. Соціально-культурна сфера – складне, багатоаспектне і неоднозначне поняття. Одні автори визначають дану сферу як сукупність підприємств, що випускають продукт, зв'язаний із життєдіяльністю людей, і в цьому випадку до соціально-культурної сфери відноситься досить багато галузей економіки. Інші вкладають в поняття соціально-культурної сфери сукупність підприємств, які виконують соціально-культурні функції, що мають значення для культурного рівня всього суспільства, в цьому випадку в соціально-культурну сферу входить досить вузький перелік підприємств: театри, бібліотеки, музеї, клуби [3; 6]. Сільські території відіграють важливу роль у процесі функціонування будь-якої держави. В середньому у світі сільські території складають 75% від загальної площі, де проживає 51% всього населення світу [5].

Останнім часом поняття «сільські території» широко використовується в науковій літературі. Так відомий економіст С. Мельник [7] визначає сільську територію, як історично сформований елемент поселенської мережі, що поєднує організаційну й функціональну сукупність. На думку В.Славова і О.Коваленка, сільська територія є економічно-екологічною категорією, де економічно і екологічно збалансовані та енергетично взаємопов'язані різні ресурси з метою створення сукупного суспільного продукту конкретної території та повноцінного життєвого середовища для сучасного і майбутніх поколінь [10]. Булавка О., уточнює сутність категорії і зазначає, що за своєю організаційною структурою сільські території уособлюють у собі двоблокову побудову: поселенську мережу – як першооснову їх розвитку і власне земельну територію [8]. Ми погоджуємося з думкою, що сільські території – це не тільки просторовий базис виробництва, а й природне середовище та місце життєдіяльності людей на якому необхідно досягати кращих умов буття для його мешканців.

Стан соціокультурної сфери розглянемо більш детально. Сьогодні щодо культури діє все той же «залишковий принцип». Позбавлена державних дотацій, сфера культури катастрофічно зменшується в кількісних показниках і втрачає якісні позиції. Для порівняння стану соціокультурної сфери було узяті дані 1990 та 2017 років, але дані 2017 року приводяться без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини тимчасово окупованих територій у Донецькій та Луганській областях, тому також були використані дані за 2013 рік. Отже, зменшується кількість дошкільних закладів (з 24,5 тис. у 1990 р. до 16,7 тис. у 2013 р. та 14,9 у 2017 р.); загальноосвітніх закладів та учнів у них (якщо у 1990/91 навчальний рік працювало 21,8 тис. шкіл, в яких навчалося 7,1млн учнів, то у 2013 році показник зменшився на 2,5 тис. шкіл, а кількість учнів у них зменшилася до 4,2млн та у 2017 році кількість шкіл становить 16,2 тисячі, а учнів – 3,9млн); з 25,6 тис. бібліотек 1990 р. за 27 років залишилися 16,8 тис; кількість закладів клубного типу за цей же період зменшилась з 25,1 тис. до 17,1 тис (2013 р. – 18,5 клубних закладів); кількість кінотеатрів скоротилася протягом зазначеного часу у 27 разів. Ті заклади культури, які працюють нині в Україні, суттєво знизили показники своєї діяльності: порівняно з 1990 р. (15,0 млн. осіб) кількість відвідувань концертів у 2013 р. (4,6 млн. осіб) та 2017р. (2,8 млн. осіб) скоротилася втричі та в'ятеро відповідно, і це враховуючи той факт, що кількість концертних організацій збільшилась майже вдвічі, а при невеликому зростанні кількості театрів зменшилася у 2017 р. з 17,6 до 6,2 млн., при цьому кількість музеїв зросла на 360 одиниць (на 168%), а кількість їх відвідувань навпаки знизилась з 31,8 до 16,4 млн. [4]. Звичайно, за цими кількісними показниками стоїть багато причин, у тому числі й такі, які на перший погляд ніби не залежать від політики держави (так, зменшення кількості учнів можна пояснити демографічною ситуацією; але зменшення народжуваності також великою мірою залежить від соціальної політики). Фактом залишається недофінансування соціокультурної сфери протягом усіх років існування незалежної України. Зокрема, в Державному бюджеті 2018 бюджетні видатки на духовний та фізичний розвиток, в т.ч. на культуру та мистецтво, складає 0,80% від загального бюджету [2]. Варто зауважити, що відповідний показник видатків в розвинених країнах складає в середньому 2-3% (Австрія – 2,17 %, Нідерланди – 2,07%, Швеція і Італія – 2,02%). В постсоціалістичних країнах, які успадкували з часів планової економіки розвинену мережу культурних закладів вказує на те, цей показник становить 2,5-3,5% (Чехія – 2,32%, Угорщина - 2,78%, Латвія – 3,58%). Станом на 2007 рік основами законодавства про культуру було визначено наступне – державна гарантія асигнування розвитку культури повинна становити не менше 8% від видатків державного бюджету. Попередні дані вказують на не реалістичність таких тверджень, а на сьогоднішній день даний показник взагалі в 10 разів менший. Разом з тим, незадовільний стан сфери поглиблюється диференціацією у споживанні

культурних послуг у розрізі місто-село. Спостерігається значна різниця у витратах на культурні послуги, так, жителі міст витрачають на соціокультурні послуги у 3-3,5 рази більше ніж сільські жителі [4]. Причинами цього є як значно нижчий рівень доходів жителів сільських територій, так і скорочення закладів соціокультурної сфери у сільській місцевості. Більше того, діюче законодавство має рекомендаційний характер і практично не створює перешкод для такого скорочення що, як наслідок, призводить до зниження доступу до соціокультурних благ. Також, через брак фінансування має місце фізична та моральна зношеність закладів соціокультурної сфери. Низький сучасний рівень соціальної та культурної інфраструктури села створює реальні передумови для погіршення соціально-демографічної ситуації на сільських територіях. Причинами цього можна назвати залишковий принцип бюджетного фінансування їхніх потреб; невідповідно занижені соціальні витрати на сільський сектор в державному бюджеті; недосконалість законодавчої бази, якою регламентується низка питань у сфері надання соціокультурних послуг.

Як вже було зазначено, сталий розвиток становить собою «тріаду» - людина (суспільство) – господарство (економіка) – природа (екологія), а соціокультурна сфера виконує функції, що мають значення для культурного рівня суспільства. Концепція сталого розвитку передбачає гармонійне співвідношення її компонентів, що може бути виражене у фінансовому вимірі, в конкретних випадках, у бюджетних видатках на сферу. На нашу думку, якщо один з компонентів тріади не розглядається як стратегічно важливий компонент це вказує на те, що стратегія сталого розвитку є на етапі становлення. Таким чином, стан соціокультурної сфери відображає стан тріади в цілому і у той час, коли при аналізі стану зазначеної сфери будуть помітні покращення, то сміливо можна стверджувати, що сталий розвиток переходить на рівень зростання. Так як, при дослідженні соціокультурної сфери в цілому не завжди можна бачити ситуацію у розрізі нами пропонується дослідження даної сфери за її показниками на сільських територіях, тобто вважаємо доцільним використовувати стан соціокультурної сфери сільських територій як інтегральний показник сталого розвитку.

Висновки. Сутність сталого розвитку полягає у збалансованості економічних, соціальних і екологічних сфер життя. Це той ідеал розвитку, до якого потрібно прагнути. На сьогодні сталий розвиток – це базова модель і уособлення загального благополуччя суспільства, в якому соціокультурний компонент відіграє чи не найбільш визначальну роль. Соціокультурну сферу слід розглядати не просто як сукупність підприємств, а як що випускають продукт, зв'язаний із життєдіяльністю людей, а як сферу, що має виконувати функції, що забезпечують культурний розвиток суспільства. На нашу думку, стан соціокультурної сфери відображає стан тріади сталого розвитку (господарство-людина-природа) в цілому і у той час, коли при аналізі стану зазначеної сфери будуть помітні покращення, то сміливо можна стверджувати, що сталий розвиток переходить на рівень зростання. З огляду на сучасні тенденції до максимального зближення рівнів життя сільського та міського населення, сільські території слід розглядати не просто як просторовий базис виробництва, а як природне середовище та місце життєдіяльності людей на якому необхідно досягати кращих умов буття для його мешканців. Позаяк при дослідженні соціокультурної сфери в цілому не завжди можна бачити ситуацію у розрізі, нами пропонується дослідження даної сфери за її показниками на сільських територіях. Тобто вважаємо доцільним використовувати стан соціокультурної сфери сільських територій як інтегральний показник сталого розвитку. Зараз в функціонуванні сільських територій України спостерігається незадовільний стан соціокультурної сфери, без покращення якої наша держава не зможе ефективно функціонувати в європейській спільноті.

Література

1. Амбросов В.Я., Білоконь І.В. та ін. Соціальна сфера села України: регіональний аспект. Київ: НДУ. 2003. 605с.
2. Видатки держбюджету України // Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense>.
3. Гедікова Н. П. Роль соціокультурних чинників у сучасному процесі формування світогляду українського суспільства // Вестник Одеського національного університету. Соціологія. 2008. Т. 13. Вип 5. С. 48-58.
4. Демографічна та соціальна статистика // Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Малік М. Й. До питання сталого розвитку сільських територій // Економіка АПК. 2008. №5. С. 51–58.
6. Мармуль Л.О. Соціально-економічні особливості розвитку сільських територій // Економіка АПК. №7. 2011. С. 122-129.
7. Мельник С.І. Соціально-економічні проблеми відтворення та ефективного використання ресурсного потенціалу села. Київ : ІАЕ, 2004. 428 с
8. Проект Концепції розвитку сільських територій до 2030 року // [Саблук П.Т., Малік М.Й., Булавка О.Г. та ін.]. Київ : Ін-т аграрної економіки, 2007. 47 с.
9. Про Стратегію сталого розвитку «Україна - 2020» // Законодавство України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10>.
10. Славов В. П., Коваленко О. В. Економіко-енергетична система сталого розвитку сільських територій // Вісник аграрної науки. 2007. № 9. С. 68–71.
11. Хвесик М., Бистряков І. Парадигмальний погляд на концепт сталого розвитку України // Економіка України. 2012. № 6. С. 4-12.

References

1. Ambrosov V.Y., Bilokon I. etc. (2003). The social sphere of the village of Ukraine: the regional aspect. Kyiv: NDU [in Ukrainian].
2. Expenditures of the state budget of Ukraine. Ministry of Finance. URL: <https://index.minfin.com.ua/en/finance/budget/gov/expense> [in Ukrainian].
3. Gedikova N.P. (2008). The role of socio-cultural factors in the modern process of formation of the worldview of Ukrainian society . Vestnik Odesa national university. Sociology, 13, 5, 48-58 [in Ukrainian].
4. Demographic and social statistics / State Statistics Service of Ukraine. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> [in Ukrainian].
5. Malik, M. Y. (2008). On Sustainable Development of Rural Territories, Economy of AIC, 5, 51-58 [in Ukrainian].
6. Marmul, L.O. (2011). Socio-economic features of rural areas development. Economy of agroindustrial complex, 7, 122-129 [in Ukrainian].
7. Melnik S. I. (2004). Socio-economic problems of reproduction and effective use of rural resource potential. Kyiv: IAE [in Ukrainian].
8. Draft Concept of rural development till 2030 (2007). Kyiv: Institute of Agrarian Economics [in Ukrainian].
9. About the Strategy of Sustainable Development "Ukraine-2020". URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#n10> [in Ukrainian].
10. Slavov V.P, Kovalenko O. V. (2007). Economical and energy system of sustainable development of rural territories. Bulletin of Agrarian Science, 9, 68-71 [in Ukrainian].
11. Khvesik M., Bystryakov I. (2012). Paradigmatic view on the concept of sustainable development of Ukraine. Economy of Ukraine, 6, 4-12 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 03.03.2019 р